նիշն է, բայց չէ ցույց տալիս մի ազգ ևս, որի ազգութիւնը կրօնով ճանաչվելիս լինէր: Նա,—իբր թէ վիճաբանութեան առարկան այս լինէր,—պնդում է որ հայ-լուսաւորչական եկեղեցին եղել է և է հայ ազգութեան պաշպանութեան գլխաւոր հաստատութիւնը: Եթէ եղած ևս լինէր, այնու ամենայնիւ ազգութեան յատկանիշ ոչ երբէք չէր լինի: Իսկ ինչ կը վերաբերի օտարախօս և տարաշխարհիկ հայերին, որոնք հայ կը կոչեն իրենց, նրանք ոչ այլ ինչ են, եթէ ոչ լուսաւորչական դաւանութեան ոչ մի ազգութեան չը պատկանող մարդիկ, որովհետև նրանք միայն կրօնով հայ են, իսկ հայրենիքով, մանաւանդ լեզուով, ուրեմն և ազգութեամբ հայ չեն: Նրանք չը գիտեն ազգութիւնը ինչ է և հայ անունը սխալմամբ են կրում: Նրանք նոյնքան իրաւամբ են կրում այդ անունը, որքան իրենց ֆ ր ա ն կ կոչող շատ յիմայներ իրանց անունը: Այս մասին երկար խօսել չեմ ուզեր, վասն զի կրօնը ազգութեան հետ կապ չունի. ամենայն հասկացող մարդ այդ կընդունի: Իսկ թէ կրօնը եղել է կամ է ազգութեան նեցուկ,—այդ բոլորովին այլ է: Ձեռքերը մարդու անդամ են, բայց դրդալ գործիք է և ոչ երբէք անդամ: Բայց զարմանքն այն է, որ «Մեղուն» ընդունում է, որ եթէ հայերը այնքան լուսաւորիչեն, որ անհաւատութեամբ ևս հայ կը կոչեն իրանց, սյն ժամանակ պաչանջիր, որ հայ կոչվեն լեզուով և հայրենիքով: Ուրեմն կարծ. որովհետև հայերը միայն կրօնով հայ են, ուստի և այդ ընդունենք ազգութեան յատկանիշ: Եթէ առանց կրօնի խտրութեան հայ կոչենք այն հայերին, որոնք հայրենիքով և լեզուով հայ են, «Մեղուն» վախենում է որ օտարախօսներին և տարաշխարհիկներին այլ ևս հայ չենք անուանի (որ և չեն), այսպիսով հայ ազգը կորուսած կը լինի իր մի մասը: Բայց աչքի առաջ չունի, արդեօք, որ եթէ իրան հետևենք, հայ ազան կը լինենք և մեր աւելի մեծ մասը կորուսած կը լինենք. չէ տեսնում, որ մեր ընդունած հիմքը խախուտ է և այժմեան հանգամանքում ուրիշ ոչ մի հնար չը կայ ազանը պաշպանելու, եթէ ոչ դիմադրել քարոզիչներին: Բայց, խնդրեմ, նայեցէք թէ ինչ է նշանակում դիմադրել. «Մեղուի» կարծիքով այդ նշանակում է ծեծել, ինչպէս իր մի քանի համարների գծի տակի «Պատակերգութիւնը» ցոյց է տալիս:

Բայց լուսաւորչականները չը պէտք է ուշադրութիւն դարձնեն այդ անմիտ խօսքերին, որոնք հակառակութեննից միայն կը ծագեն: Այժմ, եթէ կարդանք «Մշակը», կը տեսնէք, որ նա քարոզում է մեզ միմեանց օգնել, միմեանց չը հալածել դաւանութեան խտրութեան պատճառով, հեռու լինելով միանգամայն կրօնական վիճաբանութեններից: Մեր օգուտն է միմեանց հետ միաբանել առանց միմեանց համոզման վրա բռնանալու, զի համոզմունքը, հաւատը՝ հ ա գ ո ւ ս տ չէ, կամ այլ ինչ, որ ձգել, փոխել հեշտ լինի. Նա կենաց չափ թանգ է մարդուս և ևս աւելի: Որքան լուսաւորչականի համար թանգ է լուսաւորչական եկեղեցին, այնքան կաթօլիկին թանգ է կաթօլիկութիւնը և այլն: Դըժուար է հաւատալ այն մարդիկներին, որոնց գոյութեան պայմանն է մշտապէս հակառակել «Մըշակի» ամենայն մտքին: Անամօթաբար ա ն հ ա ւ ա տ և այսպիսի ածականներ տալ «Մշակի» խմբագրին, կամ տարածել իբր թէ նա բողոքականութիւն քարոզելու համամիտ է, այդ բոլորը մի միայն թուլութեան կատաղութեան նշանն է:

Մինչև «Մշակը» կրօնական խնդիրներ մեր միջից բառնալ կուզէ, «Մեղուն» ամենայն կերպիւ մոլեռանդութիւնը կը գրգռէ և կը հաստատնէ, որ «Մշակն» է մոլեռանդութեան գրգռողը... Մի քիչ ամօթի նշոյլ պէտք չէ միթէ լրագրին: Եթէ «Մեղուի» բոլոր խօսքերը մէջ բերել ուզէինք, այնժամ կը տեսնէինք՝ ով է արդար և ով կը խըճճէ հարցը:

Ց. Պաչլաւունի

ՆԱՄԱԿ Վ. ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ

—

Սեպտեմ. 8

Անցեալ ամի նոյեմբերի ամսին, երբ Վ. Ագուլիսի մէջ սկսվեցաւ հացի թանգութիւն, մեր հասարակութիւնը ևս անտարբեր չը գտնվեցաւ դէպի կարօտեալները. կազմվեցաւ մասնաժողով, որի վրա պարտք դրվեցաւ բանալ ստորագրութեամբ կամաւոր նուիրատուութիւն, հաւաքված գումարներով տեղւոյս հայ հասարակութեան կարօտելոց օգնելու:

Այժմ մասնաժողովը պարտք է համարում իր գործունէութեան մասին հրապարակաւ հաշիւ տալ:

Մասնաժողովը իր գործունէութիւնը սկսեց անմիջապէս նոյն նոյեմբերի ամսից, մի կողմից շարունակելով աստ կամ այլ՝ քաղաքներում մեր հասարակութեան մէջ նուիրատուութիւն հաւաքել, միւս կողմից, գնելով ցորեն և ամբարելով Թովմայի վանքի գաւթում: Այս ցորենից շաբաթը մի անգամ մասնաժողովը բաժանում էր կարօտելոց էժան գներով, իւրաքանչիւր անգամ 50—150 պուդ: Կարօտեալները բաժանված էին երեք կարգի: Երբ ցորենի բազարում վաճառվում էր 2 ր. 20 կ., կարօտեալներին բաժանվում էր պուդը 60 կ., 1—20 կ., և 1—60 կ.: Երբ գները աւելի բարձրանում էին, ըստ այնմ համեմատ աւելացնում էր բաժանած ցորենի գինը. վերջի բարձր գները կարօտելոց համար հասած էին պուդը 1—60 կ., 2 ր—40 կ. և 2—80 կ.: Այդ ժամանակ բազարում ցորենի գինը հասաւ պուդը 10 ր., որ սարսափելի թանգութիւն էր: Բայց դարձեալ մինչև 130 ընտանիք հայ կարօտեալներից ստանում էին ցորեն յիշեալ մատչելի գներով: Մինչև վերջ բաժանած ցորենի գումարն եղաւ 2000 պուդ, որը բերված էր Թիֆլիսից և որը զանազան տեղերից կամ մասնաւոր անձերից Ագուլիսի մէջ գնված էր: Յունիս ամսին, երբ որ ցորենի գինը բազարում եղաւ 1 ր. 80 կ.—2 ր., այդ ժամանակ մասնաժողովը, տեսնելով կարօտելոց դրութիւնը թեթևացած, փակեց իր գործը նոյն ամսի 25-ին:

Պէտք է ի նկատի ունենալ որ 2060 րուբլի նուէրք ստանալով, մասնաժողովը բաժանել է 2000 պուդ ցորեն. այդ արել է մասնաժողովի անդամոց առանձին օգնութեամբ:

Եթէ այն յոյսը չը լինէր, որով բոլոր Նախիջևանի գաւառը սպասում էր Պարսկաստանից ցորեն ստանալ, որը չը ստացաւ,—մասնաժողովը աւելի կանէր, իր ժամանակին Թիֆլիսից ալիւր բերել կը տար և աւելի էժան կը բաժանէր:

«Մշակի» մէջ երկու անգամ տպված Ագուլիսից նամակներում ասված էր, որ մասնաժողովը շատ բան չէ արել և այլն: Այդ խօսքերով նամակագիրները կամեցել են միայն ստուեր գցել այս գործի վրայ որ կրքերի արտայայտութիւն պիտի համարել:

Այսպիսի փոքրիկ գումարով 8 ամիս շարունակ Ագուլիսի աղքատ դասը ստացաւ բաւականութիւն առանց զգալի նեղութիւն կրելու:

Ահա հաշիւը. Ագուլիսի հայ հասարակութեան մէջ բացված ստորագրութեան գումարն եղաւ 1128 ր.:

Ագուլիսի մէջ կանանց ստորագրութիւն բացվեցաւ ի ձեռն տիկին Եկատերինէ Տէր-Մկրտչեանցի որ է 630 ր.:

Թիֆլիսի մէջ ըստ մեծի մասին մեր ագուլեցիների նուէրքներն ի ձեռն պ. Բդ. Տէր-Միքայէլեանցի 531 ր.:

Մոսկվայի մէջ ի ձեռն մեծապատիւ Մելքոն Փանեանցի 150 ր.:

Եւ Մոսկվայից բերած աշխատութեամբ մեծ. Խ. Փանեանցի հաւաքած նուէրների գումարից 40 րուբ.:

Ագուլիսից թատրօնական խումբից ստացած ի ձեռն Աղ. Տէր-Մկրտչեանցի ներկայացման գումարը 92 ր.: Ստացածներիս գումարը եղաւ 2571 րուբլ:

Մեր հայ հասարակութիւնը հետաքրքրաց համար մի այսպիսի ծանր ժամանակ իմացանք Տաճկաստանի մեր հայ եղբարց աւելի սարսափելի վիճակը և չը կարացինք նրանց տալ մոռացութեան, քանի որ նոքա աւելի կարօտ և թշուառ վիճակի մէջ էին: Նոյն ժամանակ այստեղ շարունակվում էր այս ստորագրութիւնը, և յուսալով, որ կարող կը լինենք մնացեալ գումարներով մեր կարօտեալներին բաւականութիւն տալ, վասնորոյ բարւոք համարեցինք մի մասը շուտով բաժանել և ուղարկել Տաճկաստանի սովելոց, և այսպէս կանանց ստորագրութեան գումարից 415 րուբլի ուղարկվեցաւ «Մշակի» խմբագրութեանը ի ձեռն ազնուհի Եկատերինէ Տէր-Մկրտչեանցի:

Այս գումարը դուրս գալով վերոգրեալ 2571 րուբլուց, մնաց տեղւոյս կարօտելոց համար 2156 րուբլ: Բաժանեալ 2000 պուդ ցորենից մնաց եղաւ գումարն 2060 րուբլի, որը դուրս գալով, մնում է առձեռն պատրաստի դրամ 96 րուբլի:

Անդամք մասնաժողովի. Տաճկական պատուաւոր քաղաքացի եղբարք Հայրապետ և Մինաս Արապխանեանց, Սարգիս Հախնազարեանց, Առաքել Ներսէսեանց Ալէքսան Դուլղարեանց և Քրիստափոր Յակոբեանց:

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՑԻՑ

—

15 սեպտեմբերի

Ախալցխայի հասարակութիւնը, սկսած ամենահարուստ դասերից մինչև վերջին աղքատը, բոլորն էլ զբաղված են այժմ մի հարցով, թէ արդեօք ով կը լինի Ախալցխայի քաղաքագլուխ: Ժողովրդի իւրաքանչիւր դասակարգ համար հետաքրքիր է քաղաքագլխի ով լինելը: Մեծ հարուստ դասն ուզում է ընտրել այնպիսի մի անձին, որի համար տրիկօից մի ձեռք շոր կարելով, ինքն կարողանայ քաղաքային լաւ լաւ հողերը հնչին գներով ձեռք բերել: Վաճառականը ուզում է նորան, ով ամմներով շորն ու փալասը, մաշուկն ու տրիկօն, շաքարն ու հալը, մանաւանդ միսը կէս գներով առնէ (ժողովուրդը միս առնէ 15 կ., իսկ քաղաքագլուխը 8 կոպ.) և ժամանակին այդ վաճառականներին ազատէ նրանց վրա բարձած տուգանքներից, կամ քաղաքային զանազան հարկերը ամիսներով նրանցից չը պահանջէ: Արհեստաւորին, ի հարկէ, հաճոյ է մի մարդ, որ զանազան արհեստներում, նոյն իսկ արհեստաւորների հետ նստած, մաղաչաթ անելով, և նարգիլէ ծխելով, զանազան հեքիաթներ պատմէ, և այսպէս, իբրև ժ ո ղ ո վ ր դ ա կ ա ն մ ա ր դ ձևանալով, նրանց ամենքին էլ խաղացնէ, իսկ վերջը այդ միամիտների ձեռքով իր ընտրողական ձայները բազմացնէ: Մեր վերջին աղքատները, մեր մշակները ուրիշ են ուզում: Ի հարկէ նրան, ով աղքատաց զանձարանի համար է հոգում, ով աղքատաց զանձարանի մի կոպէկ ուտողին է պատժում. բայց ինքը, ձեռքերը ծալած, աղքատաց զանձարանին չէ խառնում....Ահա ախալցխացիների ուզած մարդը: Ահա այն անձնաւորութեան պատկերը, որին մեր հասարակութիւնը ուզում է քաղաքագլուխ ընտրել: Ինչ անես, երկու կողմից էլ օգուտ կայ «համ խորովածն է լաւ, համ շամփուրը չէ այրվում:» Ով է մտածում այժմ ընդհանուր գործերի համար:

Խօսքերս կարճ կտրելու համար՝ Ախալցխայի հասարակութեանը մենք մի խորհուրդ կը տանք: Քաղաքագլուխը պիտի լինի այնպիսի մի անձնաւորութիւն, որը թէ իր զարգացումով, թէ իր հասարակական դիրքով և թէ իր խոհեմ, հաստատ ու խաղաղասէր բնաւորութիւնով նշանաւոր լինի մեր մէջ: Նա պէտք է գլխաւորապէս հասարակութեան օգուտը աչքի առաջն ունենայ և ոչ թէ Պետրոսի, Կիրակոսի և կամ հէնց իր անձնական շահերի ետևից ընկնի, ընտրողներ սարքէ, և ցեց դառնայ ամբողջ Ախալցխայի հասարակութեան համար: Ախալցխայի հասարակութեան համար քաղաքագլուխ չէ կարող լինել մի որ և է ուսումնարանից արտաքսված աշակերտ, իր բարերարների առաջ ապերախտ գտնվող, արտաքսված պրիկազչիկը, կամ իր պարապմունքի մէջ յաջողութիւն չը գտնող կլուբի բուֆէտչիկը, և կամ ինչպէս թիֆլիսեցիք են ասում, դախլդարը: Ախալցխայի համար քաղաքագլուխ չէ կարող լինել եպիսկոպոսների առաջ թ կարդ լարող, հոգևոր կառավարութեան քարտուղարը, ուսուցիչների մէջ խռովութիւն, չիմթ և անհամաձայնութիւն գցող արտաքսված ուսուցիչ: Քաղաքագլուխ չէ կարող լինել քաղաքային ինքնավարութեան ձևերի հետ վեր ի վերոյ ծանօթ քաղաքային վարչութեան մի անդամ և վերջապէս մեր ժողովրդի հետ սրճատներում նստող ու վերկենող կ վ ա զ ի ժողովրդական անձը: Այսպիսի անձիք մեր հասարակութեանը ձեռք չեն տայ: Ինչպէս կարելի է պահանջել խըղճմտանք այն անձից, որը, իրան կերակրող, իրան աղքատութիւնից ու չքաւորութիւնից հանող, իրան հագցնող, ուսում տուող բարերարների լաւութիւնը ոտնակոխ արաւ: Ինչ անշահասիրութիւն կարելի է սպասել այն անձից, որը հազար ու մէկ արհեստ ու պարապմունք փորձելուց և անաջողութիւն ունենալուց յետոյ, վերջը կը դառնայ քաղաքագլուխ: Վերջապէս ինչ զարգացում, փորձառութիւն, և ինքնավարութեան օրէնքների հմտութիւն կարելի է պահանջել այն անձից, որին ոչ աշակերտութիւն է յաջողվել, ոչ պրիկազչիկութիւն, ոչ դախլդարութիւն, ոչ քարտուղարութիւն և ոչ էլ ուսուցչութիւն: Այսպիսիները սրա և նրա հետ կռւելով, այստեղ և այնտեղ ինտրիգաներ սարքելով, մեր հասարակութեան փարկը կը գցեն:

Այսպէս ուրեմն, հասել է ժամանակ մտածելու: Թող մեր հասարակութիւնը լաւ կշռի, լաւ դատի և այնպէս ընտրի իր քաղաքագլխին:

***

ՆԱՄԱԿ ՀԻՆ-ՆԱԽԻՋԵՒԱՆԻՑ

—

19 սեպտեմբերի

«Լռութիւնը նշան է համաձայնութեան:»

«Լռելը նշան է արհամարհանքի»:

Ինչ էր կամենում պ. Ա. Տէր Մ-եանցը (կարծեմ «Պսակի» 17 №-ում) և ինչ է ասում պ. Տէր-Ադամեանցը «Մշակի» 153-№-ումը այս տեղի դպրոցների վերաբերութեամբ: Մէկին լռեցրինք, միւսին էլ կարհամարհենք...

Նրանց փաստերը միայն իմ տիրացու լինելու մէջն է կայանում. լաւ:

Բայց նրանց կարծիքը սխալ է, երբ ես և պ. Պռօշեանցը խանգարեցինք ուսումնարանը: Ընդհակառակը՝ փոքր ի շատէ բարեկարգեցինք (որպէս յետոյ կերևի): Իսկ այդ պարոնների խօսքերը, եթէ փոքր ի շատէ ազնիւ լինէին, ես գոնէ կը յարգէի, բայց ըստ որում նրանք այլ հաշիւ ունէին, ոչ թէ յարգել, այլ արհամարհել միայն կարելի է:

Իսկ ինքները—

Նրանցից մ է կ ը, որպէս անհաւատալիմ, իր պաշտօնից վռնդվեցաւ. միւսը Երուսաղէմի կողմից «փարայի» համար եկած էր, փարայի համար գործում էր ամենայն բան, մինչև անգամ օրէնը 15 դաս էր տալիս մի բաժակ թէյի, մի բաժակ գինու համար և դարձեալ շատ անգամ անհաց մնում...Նոյնը «փարայի» համար Հնդկաստան գնաց (իր ասելովը):

Այդ հացկատակը այսօր պ. Պռօշեանցին և ինձ է մեղադրում. «աֆերիմ»:

Ուր են ձեր փաստերը, պարոններ: Լաւն այն է, որ լռէք, եթէ չէք ցանկանում երևան հանել ձեր կեղտոտութիւնները...

Կ. Աբգարեանց

ՆԱՄԱԿ ԳԱՆՁԱԿԻՑ

—

22 սեպտեմբերի

Տիկին Թ. Մ. Գանձակից իր նամակով հաշիւ է պահանջում ինձանից, իմ գործունէութեան մասին և տեղւոյս օրիորդաց դպրոցի անդամուհեաց նուիրատուութեան վերաբերմամբ: Այդ մասին հարկաւոր եմ համարում յայտնել, արդարև, ինչպէս գրում է տիկին Թ. Մ., յղացաւ մեր մէջ մի այդպիսի միտք, որ աշխատենք օրիորդաց դպրոցին օգնել, կազմվեցաւ ստորագրութեան ցուցակ և յանձնվեցաւ ինձ փողերը ժողովելու:

Ինձ յանձնված ցուցակում ստորագրված են 21 անդամուհիք, որոնցից ստացել եմ ընդամենը 135 րուբլի. սորանից 60 րուբլին դեռ անցեալ տարվայ յունիս ամսում տուել եմ հոգաբարձութեան անդամ պ. Ա. Բ. Աւշարեանցին, մնացեալ 75 րուբլին մօտս է մինչև միւսների հաւաքվելը: Բայց ինչպէս նկատում եմ, Գանձակում տիկինները մօդայի պէս են վարվում ցուցակների հետ. չը գրվելը ամօթ են համարում, իսկ չը տալը ոչ երբէք: Ահա չը տուողների ցուցակը, որոնք ստորագրված են իւրաքանչիւրը տարեկան տասն րուբլի, որոնցից շատ անգամ խնդրել եմ, բայց ոչ մէկից բաւարար պատասխան չեմ ստացել: Տիկիններ՝ Թագուհի Մելիքեանց, Էլենայ Բալուզեանց, Սօնայ Եզիեանց, Մելանիա Աւշարեանց, Նատալիա Աթայեանց (հանգուցեալ), Մաշենկայ Հայրումեանց, տ. Ղլէչեանց, վերջինը թէև ստորագրված է վեց րուբլի և ոչինչ չէ տուել, միայն ցուցակում գրել է ստացայ № 13. ապահովագիր. ում է տուել և ումից ստացել ապահովագիր, ես չը գիտեմ:

Տիկին Վառվառէ Մելիքեանց

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

ԱԽԱԼՔԱԼԱՔԻՑ գրում են. մի հարուստ մազորդ լսում է, որ Վ. գիւղում գայլերը ջարդել են բաւականաչափ ոչխարներ, շտապում է այնտեղ, և սատկոտած ոչխարներից 30 հատ գնելով, գիշերով մորթիքը քերթում է, այնուհետև սկսում է վաճառել, որպէս թարմ միս: Ոստիկանութիւնը այդ խաբէութեան վրա ուշադրութիւն չէ դարձնում:

—

ՄԱԴՐԱՍԱ գիւղից մեզ գրում են. տեղային եկեղեցու աւագ սարկաւագը, որ այժմ դիտաւորութիւն ունի քահանայ ձեռնադրվելու, Ղուբայի կողմերից 500 րուբլու ածուխ և զանազան այլ վա-